

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО І БІБЛІОГРАФІЯ, ЗБІРНИК

Міжвідомчий науково-методичний збірник «Бібліотекознавство та бібліографія» (з Вип. 16 – «Бібліотекознавство і бібліографія») є спадкоємцем попередніх видань Харківського державного бібліотечного інституту (ХДБІ, згодом Харківський державний інститут культури – ХДІК) – «Труды Харьковского государственного библиотечного института», «Ученые записки», «Учені записки», «Наукові записки»). Виходив друком у 1964–1992 рр.

На початку 1960-х років Міністерство культури УРСР, зважаючи на певний досвід видання фахових збірників ХДБІ (з 1964 р. – ХДІК), а також на відсутність в країні періодичного видання, присвяченого бібліотечній галузі, доручило ХДІК здійснювати підготовку та видання наукового збірника республіканського масштабу. Перший випуск збірника, в якому викладені програмні засади видання, вийшов друком у 1964 р. У передмові зазначено: *«Відповідно з "Положенням про республіканські міжвідомчі тематичні наукові, науково-технічні і науково-методичні збірники науково-дослідних установ, вищих учбових закладів та інших організацій УРСР", затвердженим Радою Міністрів Української РСР, розпочинається видання міжвідомчого збірника з питань бібліотекознавства та бібліографії».*

Мета збірника – публікація наукових досліджень в галузі бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства, які проводяться в бібліотеках республіки (УРСР) та в ХДІК.

До першої редакційної колегії ввійшли викладачі ХДІК та представники інших бібліотечних установ УРСР, а саме: М. С. Демченко (відповідальний редактор), Л. І. Вовченко (заступник відповідального редактора), В. Т. Витяжков (відповідальний секретар), І. Я. Каганов, П. Є. Коломієць, О. П. Куш, І. Д. Мазуренко, Л. Л. Макаренко,

Г. А. Мирошніченко, О. В. Молодчиков, М. О. Пасічник, М. П. Рудь, Д. Д. Тараманов, С. С. Троянівський, Н. Я. Фрідьєва.

Посаду відповідального редактора в різні періоди обіймали відомі в УРСР та за її межами фахівці: М. Демченко (1964–1970), Є. Тамм (1971–1991), В. Удалова (1992).

До редакційної колегії протягом тривалого часу входили В. Бабич, О. Ботушанська, В. Витяжков, І. Вовченко, С. Волкова, І. Каганов, А. Кобзаренко, П. Коломієць, Н. Колосова, І. Корнейчик, А. Корнієнко, Н. Королевич, Л. Макаренко, Ю. Медведєв, В. Навроцька, Л. Одинока, З. Печенізька, Н. Фрідьєва та інші. Організаційну роботу здійснював ХДІК. Перші 13 випусків (до 1973) видав редакційно-видавничий відділ Книжкової палати УРСР, а починаючи з 14-го (1973) – видавництво «Вища школа» (згодом «Основа») при Харківському державному університеті ім. В. Н. Каразіна (нині ХНУ ім. В. Н. Каразіна).

Структура збірника не була постійною. Перші два випуски склалися з трьох розділів: Теорія та методика; З досвіду роботи; Історія. Книгознавство. Починаючи з Вип. 3 (1966) з'являлися непостійні розділи: Ювілеї; Огляди. З Вип. 10 по Вип. 16 (1971 – 1976) структура інша. Постійні розділи:

- Статті.
- Замітки. Повідомлення.
- Діячі бібліотечної справи і бібліографії на Україні (Бібліотекознавці та бібліографи України).

До непостійних розділів додавалися:

- Рецензії.
- Хроніка.

З Вип. 17 (1977) структура збірника почала деталізуватися. Сформовані такі постійні розділи:

- Бібліотечно-бібліографічне обслуговування.
- Фонди і каталоги.
- Історія бібліотечної справи і книгознавства.

У Вип. 20 (1980) з'явився ще один постійний розділ – Організація бібліотечної справи. Починаючи з Вип. 21 (1981) із розділу «Історія бібліотечної справи і книгознавства» зникло книгознавство і залишилася «Історія бібліотечної справи». У 1980-х роках у збірнику з'явилася велика кількість непостійних розділів, зокрема:

- Методика викладання.
- Питання бібліотечної теорії.
- Методична робота.
- Підготовка кадрів.
- НОП у бібліотеках.
- Підсумки наукової роботи.
- Книгознавство.
- Бібліотечні кадри.

Протягом 28 років вийшов 31 випуск (1964 – 1992). На сторінках збірника було опубліковано понад 600 статей, рецензій, оглядів 270 авторів. Доволі широким був авторський колектив. Понад 53% статей – це праці викладачів ХДІК. Найактивнішими були Є. Тамм (20 статей), З. Гімальдінова (10), С. Волкова (8), а також Т. Скрипник, Д. Кумок, І. Каганов.

Серед інших авторів – представники інформаційного центру Міністерства культури УРСР (І. Буланий, В. Навроцька, О. Клименко, В. Матвійчук, З. Печенізька); викладачі Київського державного інституту культури (КДІК); працівники бібліотек різних типів і видів: Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС (нині Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого), Республіканської бібліотеки для дітей (нині Національна бібліотека України для дітей), Республіканської бібліотеки для юнацтва (нині Державна бібліотека України для юнацтва), Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (нині Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського), Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Південного відділення ВАСГНІЛ (ЦНСГБ ПВ ВАСГНІЛ, нині Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України – ННСГБ НААН), Республіканської історичної бібліотеки (нині Національна історична бібліотека України), Республіканської науково-технічної бібліотеки (нині Державна науково-технічна бібліотека України), Республіканської науково-медичної бібліотеки (нині Національна наукова медична бібліотека України), Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Одеської наукової бібліотеки ім. Горького (нині Одеська національна наукова бібліотека).

Широко представлені у збірнику також автори з обласних наукових бібліотек: Донецької, Волинської, Запорізької, Івано-Франківської, Львівської, Житомирської, Одеської, Сумської, Херсонської, Чернігівської, Чернівецької. Фахівці бібліотек вищих навчальних закладів країни також активно публікували свої праці у збірнику (співробітники ЦНБ Харківського державного університету, наукових бібліотек Львівського, Одеського, Чернівецького університетів, Київського політехнічного інституту).

Авторами збірнику були і представники установ не бібліотечного профілю: Українського поліграфічного інституту ім. І. Федорова (В. Басюк), Львівського державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР

(П. Жолтовський), Українського наукового інституту книгознавства (Г. Ковальчук), Львівського інституту суспільних наук (Я. Ісаєвич), Товариства «Знання» УРСР (Ш. Вядро), викладачі університетів (статті про бібліографічну орієнтацію студентів).

На сторінках збірника публікувалися матеріали з широкого спектру питань бібліотечної справи, бібліографії, книгознавства: статті про різні аспекти бібліотечної роботи, висвітлювався кращий досвід бібліотек різних типів і видів, відомчого підпорядкування; методологічні, теоретичні проблеми бібліотекознавства, бібліографії, книгознавства.

Політична ситуація того часу диктувала свої правила: певна кількість статей присвячена реалізації ідеологічної функції в діяльності бібліотек, ролі В. Леніна, Н. Крупської у розвитку бібліотечної справи, реалізації принципу партійності.

Серед різних напрямків бібліотечної роботи визначальне місце на сторінках збірника належить питанням бібліотечно-бібліографічного обслуговування читачів. Такі матеріали зосереджені в розділах: «Теорія і методика», «Статті», з Вип. 17 (1977) виділено постійний розділ «Бібліотечно-бібліографічне обслуговування». Проблематика статей була досить широкою: забезпечення інформаційних потреб читачів різних категорій, форми бібліотечної роботи з користувачами різних категорій, диференціація читачів, вивчення читацьких інтересів, краєзнавча діяльність бібліотек, координація діяльності бібліотек, методична діяльність, жанрово-типологічна структура бібліографічної продукції країни, діяльність Книжкової палати УРСР, методика підготовки бібліографічних посібників, бібліотечні професії, інформаційні потреби бібліотечних працівників і шляхи їх задоволення.

Певну увагу в збірнику приділено методичним та історичним складовим вивчення запитів та інтересів читачів. У статтях І. Я. Каганова

(Вип. 1, 1964; Вип. 5, 1967) розглянуто роль та місце вивчення читача в загальному комплексі книгознавчих досліджень.

Питанням методики вивчення читацьких інтересів присвячені статті Н. Фрідьєвої (Вип. 3, 1966), Є. Дробишевської і О. Семашко (Вип. 6, 1968), Ш. Вядро (Вип. 3), В. Дорошенко (Вип. 1, 1964), В. Літвішко (Вип. 6), аспекти психології дитячого читання висвітлені в статті М. Єгорова (Вип. 4, 1967).

Окремий блок публікацій відданий теоретичним питанням бібліотекознавства. Започаткував цю проблематику В. Витяжков у статті «Бібліографія в системі суміжних галузей» (Вип. 10, 11, 1971). Ним зроблена спроба визначити суть зв'язків книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії.

Про теоретичну базу бібліотекознавства, місце бібліотекознавства в системі наук йдеться в статті Н. Фрідьєвої «До питання про бібліотекознавство як науку» (Вип. 11, 1971). У Вип. 24 (1984) був виділений спеціальний розділ «Питання бібліотечної теорії», де міститься дискусійна стаття С. Волкової стосовно об'єкта і предмета бібліотекознавства та допис В. Мільман про формування теоретичних основ цієї дисципліни в історичному аспекті.

Розробці теоретичних основ класифікації бібліотек присвячена стаття Л. Одинокі (Вип. 17, 1977), в якій обґрунтовані типологічні властивості бібліотек. У статті З. Гімальдінової «Деякі проблеми радянського бібліотекознавства з позицій історизму» (Вип. 30, 1991) осмислюється минулий досвід в розвитку бібліотекознавства.

Серед різних питань, висвітлених на сторінках збірника, значне місце належить історії бібліотечної справи і бібліографії (16% статей). Ці публікації зосереджувалися у відповідних розділах збірника: «Історія бібліотечної справи і бібліографії», «Ювілеї», «Діячі бібліотечної справи та бібліографії на Україні». Низка статей висвітлює питання розвитку

бібліотечної справи в різні історичні періоди. Це численні публікації Є. П. Тамма (ХДІК), в яких досліджено стан вивчення проблем бібліотечного будівництва, культурно-освітньої та політико-освітньої роботи.

Основні етапи історії бібліотечного будівництва в Україні розглянуті в статті З. В. Гімальдінової, яка детально досліджувала особливості розвитку бібліотек України (зокрема сільських) у різні періоди: в дожовтневий, в першому десятиріччі радянської влади; у 1929–1959 рр.; у воєнний (1941–1945) та повоєнний час.

Створення єдиної мережі масових бібліотек УРСР у 1959–1974 рр. схарактеризовано в статтях Т. П. Самійленко (ХДІК), в яких узагальнено багатий фактичний матеріал з питань розвитку мережі бібліотек, що було передумовою для проведення централізації. Стаття І. Т. Буланого (Міністерство культури УРСР) (Вип. 17, 1977) виділяє три етапи процесу централізації масових бібліотек країни, зокрема: підготовчий, пов'язаний з упорядкуванням мережі бібліотек; експериментальний і фронтальний. Ця періодизація обґрунтовано відображає реальний процес централізації бібліотек.

У деяких публікаціях збірника дослідники звертаються до вивчення становлення та розвитку основних типів і видів бібліотек: обласних (Вип. 28, 1988), історії бібліотек партійних організацій (Вип. 5, 1967) та окремих бібліотечних установ, розвитку бібліотечної мережі у певний період (Вип. 18, 1978), в межах окремих регіонів країни (Вип. 5, 1967).

Історія окремих бібліотек висвітлена публікаціями про Державну історичну бібліотеку України (Вип. 1, 1964), Львівську наукову бібліотеку ім. В. Стефаника АН України (нині Львівська національна наукова бібліотека; Вип. 3), Київську обласну бібліотеку для дітей ім. О. Бойченка (Вип. 27, 1987), Республіканську наукову сільськогосподарську бібліотеку (Вип. 31, 1992).

Широко представлена у збірнику історія бібліотек м. Харкова – Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Вип. 25, 1985; Вип. 26, 1986; Вип. 28, 1987), Центральної наукової бібліотеки Харківського державного університету (Вип. 17, 1977), Харківської центральної бібліотеки юного читача (Вип. 5, 1967) та ін.

Є. П. Тамм у статті «Наукові бібліотеки УРСР в історичній літературі» (Вип. 18, 1978) на основі аналізу публікацій відзначає, що дослідниками чимало зроблено для узагальнення історичного шляху, пройденого провідними бібліотеками УРСР – Центральною науковою бібліотекою ім. В. І. Вернадського НАН України, Одеською державною науковою бібліотекою ім. О. М. Горького; започатковано вивчення історії Національної парламентської бібліотеки України (нині Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого).

Серед публікацій з історії бібліографії є статті про становлення в країні окремих видів бібліографії – державної (Вип. 20, 1980), видавничо-книготорговельної (Вип. 21, 1981), галузевої (Вип. 22, 1982; Вип. 23, 1983; Вип. 24, 1984).

У статті Н. Королевич та Л. Одинокі (Вип. 27, 1987) аналізуються публікації українських бібліографів на сторінках науково-практичного журналу «Советская библиография», починаючи з 1933 року, їхній внесок у розвиток теорії та практики бібліографії.

Цикл статей присвячений українським бібліографам. У матеріалі І. Вовченко та Л. Іллічової (Вип. 29, 1989) висвітлена наукова і бібліографічна діяльність відомого українського бібліографознавця І. Корнейчика. Йому належить серія статей про видатних українських бібліографів: Ф. Максименка (Вип. 6, 1968), С. Маслова (Вип. 4, 1967), І. Устинова (Вип. 1, 1964), М. Ясинського (Вип. 11, 1971), Б. Комарова (Вип. 13, 1972). У публікаціях аналізується доробок українських бібліографів. Згодом ці матеріали були використані І. Корнейчиком при

підготовці монографії «Історія української бібліографії: дожовтневий період» (Харків, 1971).

У збірнику також представлена велика кількість статей різних авторів, присвячена іншим видатним бібліотекознавцям і бібліографам: О. Меженку (Вип. 6, 1968), Д. Балиці (Вип. 10, 1971), Г. Мирошніченку (Вип. 10), М. Годкевичу (Вип. 11, 1971), А. Ашукіну (Вип. 12, 1972), Н. Косенко (Вип. 12), А. Бальцеру (Вип. 13, 1972), К. Рубинському (Вип. 15, 1975), Я. Керекезу (Вип. 15), М. Здобнову (Вип. 30, 1991), С. Комському (Вип. 31, 1992).

Починаючи з Вип. 20 (1980) виділяється окремий блок статей з організації бібліотечної справи в Україні. Це ґрунтовні матеріали з досвіду централізації бібліотек УРСР (Т. Самійленко), координації методичної роботи (С. Пономарева), підвищення кваліфікації методистів (І. Мазуренко, Є. Колишкіна), з проблем термінології та правового статусу методичної діяльності (С. Шалімова), з досвіду системно-структурного аналізу управління бібліотечною справою в Україні (С. Шалімова), впровадження НОП в роботу бібліотек (О. Грайданс, С. Пономарева), платні послуги у бібліотеках (Г. Сильванська, Ю. Василенко), досвіду управління бібліотечним колективом (Л. Демещенко) та ін.

Значна кількість публікацій стосується фондів і каталогів бібліотек. У випуску 18 (1978) створено постійний розділ «Бібліотечні фонди і каталоги». Теоретичні і практичні аспекти висвітлені у численних публікаціях Д. Кумок, Є. Тамма, В. Мільман, Л. Котенка, Н. Кушнарєнко, М. Васильченка, Е. Карачинської, В. Сєдих, В. Удалової, Л. Федічкіної.

З історії книгознавства найцікавішими є статті Я. Ісаєвича «Бібліотека Львівського братства» (Вип. 3, 1966) і «Юрій Котерман з Дрогобича і його книги» (Вип. 7, 1969) про першу відому друковану роботу українського автора, видану 1483 р. латинською мовою у Римі; стаття П. Жовтовського «Українська ілюстрована гравюра XVII ст.» (Вип. 4, 1967); стаття С. Петрова

про видавничу, книготоргову діяльність просвітника XVIII ст. Н. Новікова (Вип. 1, 1964).

Значним внеском у вивчення історії українського книгодруку є статті Т. Скрипник (Вип. 1, 1964; 2, 1965; 12, 1972; 16, 1976), А. Виноградова (Вип. 1, 1964), Б. Цимерінова (Вип. 6, 1968; 8, 1970; 9, 1970), С. Велігодської (Вип. 2, 1965; 6, 1968; 9, 1970), Т. Ківшар (Вип. 16, 1976).

Редакція збірника зробила спроби познайомити своїх читачів-колег зі станом зарубіжної книговидавничої справи публікаціями Г. Чернявського (Вип. 4, 1967), Д. Мазуренко (Вип. 5, 1967). В книгознавчу тематику вписуються статті І. Каганова. В одній з них (Вип. 2, 1965) автор розкриває суть поняття «бібліофіліство» і показує роль бібліотеки у вихованні інтересу до книги. Інша стаття «Книжкові знаки харківських графіків» (Вип. 9, 1970) присвячена одному із елементів книжкової культури – екслібрису.

У збірнику, починаючи з Вип. 22 (1982), з'явився розділ «Підготовка кадрів», представлений численними публікаціями викладачів ХДІК, Київського державного інституту культури (КДІК, нині КНУКіМ): М. Дяченко, Є. Тамма, І. Зборовця, Г. Ковальчук, М. Васильченка, Е. Карачинської, Л. Анучиної, В. Удалової, Н. Долиніної, С. Частника, Л. Белан, О. Стогнія, Л. Хромченко, Н. Зименко, В. Пашкової, Л. Якимової, Л. Озарчук та інших.

Діяльність Книжкової палати УРСР (нині Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова») регулярно висвітлювалась у публікаціях її співробітників: Ю. Медведєва, В. Скачкова, Л. Вакуленко, І. Шевцової, Г. Бардашевської. У 1971–1988 рр. опубліковано дев'ять статей за авторства працівників Книжкової палати УРСР.

На сторінках збірника також трапляються публікації, в яких вміщено інформацію про історико-літературні дослідження, статті з питань літературознавства, з історії народного господарства, огляди з вузьких дисертаційних тем.

Збірник «Бібліотекознавство і (та) бібліографія» до початку 1990-х років був єдиним в країні галузевим науково-методичним періодичним виданням, де висвітлювалося широке коло проблем бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства України. До сьогодні видання залишається цінним джерелом для досліджень.

Джерела

1. Бібліотекознавство і бібліографія. Науково-методичний збірник. Вип. 1–31. Харків, 1964–1992.
2. Кушнарєнко Н. З історії бібліотечної періодики: фахові видання Харківської державної академії культури // Вісник Книжкової палати, 2015. № 11. С. 38–41.
3. Бабич В. С. , Пашкова В. С. Питання історії бібліотечної справи і бібліографії на сторінках збірника «Бібліотекознавство і бібліографія» (До 30-річчя від дня заснування) // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. / Наук. парамент. б-ка. Київ, 1995. Вип. 1. С. 79–85.

Ковальчук Галина Дмитрівна

Статтю створено 17.12.2025